

Çizginin Dışındakiler: Osmanlı İstanbul'unun Aykırısı Bekârları ve Bekâr Girer “Melek Girmez” Odaları

Onur Gezer

Süleyman Demirel Üniversitesi

Üyelerinin yaşam biçimleri açısından türdeş olan bir toplumda, fiziki bağlarını koparmaksızın genel düşünce ve yaşayış çizgilerinin dışında kalan her bir birey marjinal olarak nitelendirilebilir. Mensubu olduğu homojen yapının pratiklerine karşı duyarsız olması nedeniyle *aykırısı* olarak vasıflandırılan birey, ne bu yapıyla bütünleşir ne de bunun dışına çıkabilir ve ancak yine onun kendisi için uygun gördüğü sınırlar dahilinde kalır. Bu hem soyut hem de somut manada çizginin dışına itilmek, marjinalleş(tiril)mek demektir. Tarih boyunca hemen hemen her toplumda olduğu gibi Osmanlılar arasında da bu şekilde çizgi dışı birey veya bireyler hep varolmuştur. Osmanlı İstanbulu'nun *günahkar* ve *suçlu* uşakları, “bekârlar” da bunlardan biridir.

İlkten Orta Zamanlara Bekâr Osmanlılar

Somut manada, insan hayatının doğal evrelerinden sadece biri olan bekârlık, klasik dönem Osmanlı yazımında *mücerred* olarak geçmektedir. Yalnız, tek, halis, katışıksız, çıplak, soyulmuş gibi anlamlara

gelmenin yanında bu kelime, tek başına yaşama ve bekâr olma durumlarını da ifade eder.¹ Söz konusu bu tanımın, hayatının sadece belirli bir döneminde bekâr olmakla bekârlığı bir yaşam biçimi hâline getirme durumlarının her ikisine birden işaret ettiği açıktır. Ancak bizi ilgilendiren, evleneceği zamana kadar ailesiyle birlikte yaşayarak üretimde faal bir şekilde yer alan bekârlar değil, ailesiyle maddi bağlarını koparmış, muhtelif işlerle kendi geçimini sağlayabilen, sürekli veya en azından uzun bir süre bekâr kalanlardır.

Bekârlar, ilk olarak, XV. yüzyıla ait bazı tahrirlerde “mücerred resmi” olarak anılan vergi mükellefiyetleri gerekçesiyle söz konusu edilmişlerdir. Kimseye muhtaç olmaksızın kendi geçimlerini temin edebilen Müslüman bekârlar için kullanılan mücerred ifadesini bu asırdan itibaren takip etmek mümkündür. XVI. yüzyıl kanunnamelerine göre durum ve tanımları bölgeden bölgeye değişiklik gösteren mücerredlerden genelde 6 akça resm-i mücerred alındığı, fakat bazı bölgelerde bundan da muaf tutuldukları görülmektedir.² Bekârların bu ve bundan sonraki yüzyıllarda, devlet yazımında yer almalarının tek nedeni bu mükellefiyetleri değildir. Zira bekâr olma durumunun, toplum nazarında, doğal bir evre olmaktan çıkarak âdeta aykırılığın

.....

¹ Mücerred (مجرد): 1. tecrid edilmiş, soyulmuş, çıplak 2.tek, yalnız. 3.karışık ve katışık olmayan. 4.gr. yalın, soyut. 5.eski yazıda noktasız harfle yazılmış manzûme yahut mensûre. 6.fels. mat. soyut. 7.bekâr. 8.zf. yalnız, ancak, fakat; Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi, Ankara, 1978; Mücerred: Evli olmayan, bekâr. Anasına babasına muhtaç olmayıp geçimini kendi temin edebilen vergi mükellefi erkek; Mehmet Ali Ünal, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, Paradigma Yayıncılık, İstanbul, 2011, s.493; Mücerred: Tasavvufta dünya ve ahret kaygısını bir kenara bırakıp Allah’a gönül veren ve sadece ona bağlanan derviş demektir. Bu tip bir ruh hâlinin evlenmeyi olanaksız kılması doğaldır; Süleyman Uludağ, “Mücerred”, *DİA*, C.31, TDV Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi, İstanbul, 2006, s.447; Osmanlı yazımında bekâr olma durumunu ifade etmek için mücerred kelimesinin yanında, özellikle XVIII.yüzyıldan itibaren, bi-kâr (بيكار) ve bekâr (بكار) kelimeleri de kullanılmaktaydı; Fr. célibataire, İng. bachelor, single man, unmarried man or woman.

² Halil İncalcık, “Osmanlılar’da Raiyyet Rüsûmu”, *Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi*, Eren Yayıncılık, İstanbul, 1996, ss.41-43; aynı makale için bkz. *Bellekten*, C.XXIII, 1959, ss.575-610.

ilk gerekliliği hâline gelmesine neden olan gelişmeler bu asırda görülmeye başlamıştır. Muhakkak bu yüzyıl öncesinde de müzmin bekârların toplumsal bellekte çizgi dışına itilmelerinin nedeni olabilecek olaylar yaşanmıştı. Ancak bunlar münferid iken, XVI. yüzyıldakiler dönemin karakterini belirleyebilecek ölçüde geneldi.

XVI. yüzyılda başlayan iktisadi bunalım, isyanlardan dolayı çalışma ve yaşam alanı güvenli olmaktan çıkan ve tarlasından karnını doyurma umudu kalmayan insanları köylerinden koparmış, bunun sonucunda da, Marmara bölgesinin çiftçilik, küçükbaş hayvancılık ve ticarete oldukça gelişmiş olan İstanbul, Bursa ve Edirne gibi büyük şehirleri, iş için köylerini terk eden çiftbozan bekâr ve gurbet taifesiyle dolmaya başlamıştır. Resmi ve özel iş alanlarında istihdam edilmesine imkân bulunamayan sayıdaki bu boş insan kitlesi, yıldan yıla sosyal dirlik ve düzeni bozmaktaydı ki, genel olarak kendilerine levend adı verilen çiftbozan bekârların yoğun göçleri ile Marmara bölgesindeki hırsızlık, soygun, fuhuş ve cinayet gibi suçların artışı paralellik gösterir. Daha 1495 gibi erken bir tarihte, günlük ekmeklerini çıkarmak için Bursa mahallelerinde seyyar satıcılığa başlayan bekâr satıcıların kapı önlerinde kadınlarla özel ilişkiler kurup laubali konuşmaları şikâyetlere neden olmuştu. Bölge halkının şikâyetleri üzerine 1508'de Bursa Sancakbeyi Mehmed'e ve sancak kadılarına gönderilen bir fermanda, içki, fuhuş ve türlü türlü ahlaksızlıkların giderek çoğaldığı ve sefahat âlemlerinin alenileştiği şehir, kasaba ve köylerin tedirgin edici durumu özetlenerek, bunların yasaklanması isteniyordu. 1515'te Karesi Sancakbeyi Hasan'a yollanan fermanda ise, artan hırsızlık ve yol kesme olayları şikâyet konusu ediliyordu. Başşehir olması dolayısıyla güvenlik konusunda iyi bir kurulu düzeni olmasına rağmen İstanbul'un hâli de, Bursa'nınkinden farklı değildi. Öyle ki hırsızlık ve cinayet gibi suçların önüne geçilebilmesinin aksine giderek artması, başka hiçbir şehirde olmayan gece naiblerinin nöbet tuttuğu gece mahkemelerinin kurulmasını zaruri kılmıştı. Bu anlamda, XVI. yüzyıl Osmanlı toplumunun devlete olan şikâyetlerinin üç temel konusunun, büyük şehirlerdeki bekâr taifesinin neden olduğu, içki ve fuhuş gibi genel ahlaki düzeni bozan sefahat, hırsızlık ve haramilik ile bu iki birbirine girift suçtan kaynaklanan cinayetlerle ilgili olması normaldi. Bu vaziyet karşısında devlet sürekli, sancakbeylerini *ehl-i*

fesad teftişine memur etmekteydi.³ Fatih kanunnamesinde söz konusu edilmeyen mücerredler ve odaları, artık zorunlu olarak, I.Selim kanunnamesinde yerini alıyordu.⁴

Bekâr göçlerinin yoğunlaştığı, özellikle Marmara bölgesinde, hareketlenen toplumsallığa koşut ve tabii olarak, şehirlerin konut tipine bir yenisi daha eklendi. Vakfiyelere bakıldığında saray, yalı ve köşk dışında menzil, hane (dar, beyt, ev), yehudhane ve mütehhilin odaları gibi Osmanlı şehirlerinde yaygın olarak görülen dört konut tipine⁵ beşinci olarak bekâr odaları katıldı. Esasında, bekâr odalarının bu göçlerden önce mevcut olan klasik konut tiplerinden biri ve hatta fetih öncesi İstanbul’unda, bekâr odalarının erken örnekleri olarak düşünülebilecek hücre tipi yapıların olduğu bilinir.⁶ Buna rağmen,

-
- 3 Mustafa Akdağ, *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası Celali İsyancıları*, Cem Yayınevi, İstanbul, 1995, s.101, 103; aynı yazar, *Türkiye’nin İktisadi ve İçtimai Tarihi*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2010, s.679-682.
- 4 Der beyan-i şarab ve hamr ve serika ve gazb ve ta’addiye müte’allik ve siyaset gayruha; Ve dahi avret oğlan varub su aldugı veya ton yudugı yire levend ta’ifesi varmaya. Men’ideler. Memnu olmayanı ta’zir idüb iki agaca bir akça cürm alına. Ve hamam öninde ve hamam yolunda cem’iyyet idüb oturmaya. Ve makbere içinde ve yol üstünde tebevül itmeyeler. Ba’d-üt-tenbih memnu’ olmıyanı muhkem hakkından geleler. Ve dahi ‘ummal ta’ifesi kimsenün şer’an bir nesnesi subut bulmadın mücerred mesavisi olma ile kimesneye dahl itdürmeyeler. Cürmin almayalar. Alurlar ise kazi yine hükm idüb alvire. Ve kazi ma’rifet olmadın kimesne ve ehl-i örf ta’ifesi habs idüb incidmeyeler. Ve her birinün sucına göre cürmin alub ziyade almayalar. Ve alurlar ise kazi ziyadesin hükm idüb yine alvire...; *I. Selim Kanunnâmeleri (1512-1520)*, Haz. Yaşar Yücel-Selami Pulaha, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1995, s.157.
- 5 Hasan Yüksel, “Vakfiyelere Göre Osmanlı Toplumunda Aile”, *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, C.II, Yay. Sor. Ezel Erverdi, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Ankara, 1992, s.497; Menzil ve hane (dar, beyt, ev) içinde klasik aile yaşantısının sürdüğü ve günümüzde ev olarak anlaşılan barınak tipinin tüm özelliklerine sahip konutlardır. Mütehhilin odaları, evli çiftlerin barındığı bir tür pansiyondur. Yehudhaneler ise Yahudilerin bir arada oturdukları birçok evden oluşan yapılardır; İsmail Doğan, “Korumacılığın Geleneksel Kent Kültüründen Çıkarması Gereken Dersler”, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, C.35, S.1-2, Y.2002, s.16.
- 6 Stefanos Yerasimos, “16.Yüzyılda İstanbul Evleri”, *Soframız Nur Hanemiz Mamur; Osmanlı Maddi Kültüründe Yemek ve Barınak*, Ed. Suraiya Faroqhi-Christoph K. Neumann, Çev. Zeynep Yelçe, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2006, s.327.

bekâr odaları veya aynı fonksiyona sahip erken örneklerinin XVI.yüz-yıl öncesinde sınırlı sayıda kaldığına ve ancak yoğun göçten sonra yaygın konut tiplerinden biri hâline geldiğine şüphe yoktur.

Osmanlı şehrinde, medeni ve dini durumlar, konutların türünü belirlemenin yanında şehirdeki yerlerini de belirlemektedir. Bu yüzden, bekâr han ve odaları, çok kira getirdiği için para sahibi şehirli zenginler tarafından, ailelere rahatsızlık verilmesine engel olacak şekilde, onların konutlarının yer aldığı mahallelerin dışında, cami, tekke ve çarşı gibi umuma açık yerlerde inşa edilirdi.⁷ Bekâr uşakları olarak da anılan bekârların toplu hâlde kaldıkları bu yapılar,⁸ vakfa bağlanır, mukataa yoluyla işletme hakkı vakıftan, sahibinden veya devlet yaptırmış ise devletten kişilere verilir. Her türlü iş için İstanbul gibi fırsatları bol şehirlere yığılan evli, yaşlı ya da genç bekârların aylık veya yıllık ücret mukabilinde ikamet ettikleri odaları, aynı dönemde yine "oda" şeklinde anılan asker koğuşlarıyla karıştırmamak gerekir. Benzerliklerine karşın, her bir bölüm veya odasında birden fazla insana kendi şiltesinde yatabilme ve "kenif" denilen bir tuvaleti ve herkesin kendi yemeğini hazırlayabildiği ya da para karşılığında birine hazırlatabildikleri bir mutfak ve avludaki bir su kuyusunu ortak kullanabilme olanağı sunan bekâr odaları ile askeri sistemin gerektirdiği disiplin ve düzene sahip asker odaları, içinde yaşayanların medeni durumları dışında, temel fonksiyonları bakımından birbirlerinden farklıdır. Buna rağmen, bekâr odaları da, aynı yöreden gelen veya aynı iş kolunda çalışan bekârları barındırdığı için ilkel, ama uyumlu bir yaşam düzeyine sahipti. Bekâr hanları, ya çıkmaz bir sokağın iki yanında ya da ortasında su kuyusu bulunan bir iç avlunun çevresinde kurulu, oda kapıları sokağa veya avluya açılan tek katlı konutlardı. İstanbul'da Büyük Vefa Hanı, Hocapaşa Hanı, Silahdar Hanı gibi büyük bekâr hanları mevcuttu. Bunların yanında çalışanının çoğu bekâr olan çarşı semtlerindeki hemen hemen her işyerinin üst katı ile fırın, hamam, değirmen ve kahvehanelerin belli bölümleri de bekâr odası olarak kullanılırdı.⁹

.....

7 İlber Ortaylı, *Osmanlı Toplumunda Aile*, Pan Yayıncılık, İstanbul, 2007, s.69; Mustafa Akdağ, *Türk Halkının Dirlik...*, s.213; Hasan Yüksel, *a.g.m.*, s.497.

8 "Bekâr Odaları", *İstanbul Kültür ve Sanat Ansiklopedisi*, Tercüman Gazetesi Kültür Yayını, İstanbul, 1983, II, 1163.

9 Necdet Sakaoğlu, "Bekâr Odaları", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Kültür Bakanlığı-Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 1994, II, 123.

İstanbul'u tafsilatlı bir şekilde anlatırken bekâr odalarından da bahsedilmektedir. Evliya Çelebi, seyahatnamesinde İstanbul'daki bekâr odalarıyla hakkında vermektedir. Başlarında hâkim, zabıt ve odabaşları bulunan bekârların en büyük odalarının dört yüz hücreli Yolgeçen Odaları olduğunu kaydeden Evliya, mercan çarşısındaki pabuççu bekârlarının kaldığı Mercan Odalarının sayısını sekiz olarak vermektedir. Bu odaların yanı sıra, Evliya, Mahmud Paşa yakınında Cebhane Odaları, Süleymaniye tarafında Pertev Paşa ve Hilalci Odaları, Unkapanı yakınında Gedikpaşa ve Azab Odaları ile Atpazarı ve Büyük Karaman'da kırkar adet oda bulunduğunu ve yine zikredilenlerin dışında her birinde birer ikişer yüz adamın kaldığı daha birçok bekâr hanının olduğunu kaydetmektedir.¹⁰ Evliya Çelebi'nin söz konusu odalarla ilgili bu kaydı, bunların ya buldukları konum, barındırdıkları kesim veya meslek gurubuna ya da bir yakıştırma veya semte göre isimlendirildikleri¹¹ gerçeğiyle uyumlu olduğu gibi, dönemin diğer bazı kaynakları dikkate alındığında sayısal yönden de abartıdan uzaktır. Örneğin, Hezerfen Hüseyin Efendi, XVII. yüzyılın İstanbul limanında on iki binden ziyade mücerredin barındığı bekâr odalarının olduğunu kaydeder ki,¹² bu sayı, sadece İstanbul limanında iki binin üzerinde bekâr odasının, eğer toplu bir vaziyette ise kırk bekâr hanının olabileceği sonucunu verir.¹³ Ancak, en temelde sürekli

10 Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, İkdam Matbaası, Dersaadet, 1314, I,326-327; Evliya Efendi, *Narrative of Travels in Europe, Asia, and Africa in the Seventeenth Century*, Trans. by Joseph von Hammer, Parbury, Allen, & Co., London, 1834, s.177-178.

11 Yukarıda geçen bilginin tam tersi noktada, bekâr odaları buldukları yerlerden isimlerini aldıkları gibi buldukları yerlere isimlerini de vermiştir. Hatta vakıf, tahrir ve sakk defterlerinde geçen Selatin Odaları, Bey Odaları, Sıra Odalar, Bağ Odaları ve Çerkez Odaları gibi isimlerin bazılarının sokak adı olarak günümüze kadar varlığını koruduğu görülmektedir; Necdet Sakaoğlu, *a.g.mad.*, s.123-124.

12 Hezarfen Hüseyin Efendi, *Telhisül-Beyân fi Kavânin-i Âl-i Osmân*, Haz. Sevim İlgürel, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1998, s.54.

13 12.000 bekârın her birini 6 kişilik kümeler hâlinde bir odaya oturttuğumuzda 2000 oda ve bu 2000 odayı 50 odalık tek katlı bir bekâr hanına koyduğumuzda 40 adet han elde ederiz. Görüldüğü üzere bu hesaplama Evliya Çelebi'yi doğrular niteliktedir. Ancak, hesaplama yöntemi ve doğal olarak sonuçların zaman, zemin ve eldeki verilere göre değişebileceği açıktır.

değişim gösteren dinamiklere bağlı olması nedeniyle, XVII.yüzyılda oda ve sakinlerinin, yıl yıl ya da en azından uzun zaman aralıkları hâlinde tam olarak sayısını vermek pek de mümkün değildir.

XVII.yüzyılın ilk yarısında, giderek artan göçlere paralel olarak bekâr han ve odalarının sayısı da artmaktaydı. Yüksek kira geliri peşinde olan şehirli zenginler kadar, İstanbul nüfusuna karışan bekârların barındırılması ve güvenlik sorununu çözmek isteyen devlet de bekâr hanları inşa etmekteydi. Burada, IV. Murad'ın duhân yasağını müteakip kahvehaneleri yıktırıp yerlerine Debbağ, Nalband ve Bekâr Odaları inşa ettirmesi akla gelen ilk örneklerden biridir.¹⁴ Böylece devletin, bir sorunu bir başkasıyla telafi yoluna gitmiş olduğu düşünülebilir. Ancak, bekâr han ve odalarının devlet eliyle inşa edilmesinin, hamallık, sakalık, kayıkçılık ve amelelik gibi uzmanlık gerektirmeyen her türlü işle meşgul olan *genç irisi tüysüz, mürabık (buluğ çağına girmek üzere olan genç), nevhat civan, çar ebru delikanlı, olgun, zinde ya da ihtiyar*¹⁵ bekâr uşaklarının yerli halktan uzakta, belli bölgelerde kontrol altında tutulması amacına yönelik olduğu açıktır. Nitekim hamallık ve kayıkçılık gibi doğrudan liman ve liman ticaretiyle bağlantılı işlerle iştigal eden bekârların odaları limanlarda inşa edilirken, belli ölçüde uzmanlaşma gerektiren çeşitli işlerle meşgul uşakların odaları, hem sanatlarını icra edebilecekleri hem de içinde barınabilecekleri şekilde, imalathane bölgelerinde inşa edilirdi. Yine de, XVI.yüzyılın ortalarından bir sonraki yüzyılın ortasına kadar, bu tip kümeleştirici bir yapılaşmanın, tamamen, marjinal bir kitlenin toplumdaki tehcir edilmesi hedefine yönelik değil de, göç, iş ve klasik düzen gibi bir dizi toplumsallığa bağlı bir gereklilik olduğu göz ardı edilmemelidir. XVII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren bekârlar, ucuz iş gücünden, marjinal yaşam biçimleriyle ön plana çıkan bir sınıfa evrilmeye başladılar. Peki, toplum nazarında *sanık* ve *günabhâr* durumuna düşmelerinin nedenleri, nasılları ve ne zamanları nelerdi?

.....

¹⁴ Naîmâ Mustafa Efendi, *Târih-i Na'imâ (Rawzatü'l-Hüseyn fi Hulâsati Abbâri'l-Hâfikayn)*, Haz. Mehmet İpşirli, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2007, II, 756.

¹⁵ Reşad Ekrem Koçu, *İstanbul Ansiklopedisi*, İstanbul, 1961, V, 2393.

Ortadan Sonlara, İstanbul'un Bî-kâr Bekârları

Osmanlı İmparatorluğu, askeri başarılarını bir ölçüde *bekâr güce* borçluydu. Kontrol altında belli hedeflere yönlendirilen ve çağın mefkûreci yaklaşımı yanında arkada bırakılacak kimse veya maddi bir şeyin olmamasının kazandırdığı bağımsızlık duygusundan da beslenen bu yıkıcı gücün bir benzerinin,¹⁶ askeri sahada, özel veya resmi iş alanlarında eritilemeyip, boş bir kitle hâlinde bir şehrin sokaklarında dolaştığını düşünmek, bekârların İstanbul'daki yaşamlarına dair fikir sahibi olmamızı sağlayabilir. Her ne kadar, temel özellikleri itibariyle birbirinden farklı iki kümenin her birini bir diğerine benzetmenin, bizi yanlış çıkarımlara yönlendirme olasılığı yüksek olsa da, bunun sadece temel insan gerçeği gibi kabul gören belli noktalara dayanan kısmi bir benzetme olduğunu ifade etmekle ve bir takım veriler yardımıyla olası hataların önünü almak mümkün görünüyor. Kanuni Sultan Süleyman'ın, hareketlenen yeniçerileri Mercan Odalarında kalan pabuççu bekârlarına kırdırmakla tehdit etmesi üzerine *der-akab pür silah eli muştalı beli puşkalı kırk bin namdar yarar* delikanlı Bâb-1 Hümayûna gelmiş ve *tarfet'ül-ayn kırk bin kişi olduklarını*, eğer sabaha kalırsa seksen bin olacaklarını söyleyerek, padişaha emirlerini sormuşlardır. Bu davranışlarını mükâfatlandırmak isteyen sultan, ricaları üzerine, pazarda sattıkları terlik ve pabuç fiyatlarını yükseltmiştir.¹⁷ Evliya'nın anlattığı, Hammer'in ise halktan duyduğunu iddia ederek aktardığı bu hikâyeye, bekârların devlete bağlı oldukları takdirde askeri birlik gibi organize olup yıkıcı bir güç hâline gelebildiklerini ortaya koyar ki, bu, benzetmemizdeki olası hata ihtimalini zayıflatır. Zira hikâyenin tersi düşünüldüğünde, bilinçsizce ya da denetleyici bir

16 Bize bu iddiayı yazdıran, ocağın bozulmasının nedenlerinden birinin yeniçerilerin evlenip, mal-mülk sahibi olarak yavaş yavaş sivilleşmeleri olduğunu bilmemizdir. En temel insan psikolojisi dikkate alındığı takdirde, o gün için, askerlerin sosyal hayata entegre olmaları belli ölçüde savaştan alıkonulmaları anlamına geliyordu. Nitekim savaşa giderlerse arkalarında bırakmak zorunda kalacakları irsi ve maddi bağ ve bağlayıcıların sahibi olmaya başlayan yeniçeriler, ulufelerini başkalarına satıp, çakılı düzene geçmişlerdi.

17 Evliya Çelebi, *a.g.e.*, s.326; Joseph von Hammer, *Constantinopolis und der Bosporos, örtlich und geschichtlich beschrieben*, Hortlebe's Verlag, Pesth, 1822, ss.613-614, İlgili kısmın Almancadan çevirisi için Yrd. Doç. Dr. Hakan Karagöz'e teşekkür ederim.

sistem olmaksızın kümeleşmiş bu tip bir kitlenin, İstanbul'da nelere yol açabileceğini tahmin etmek çok zor değildir.

İş için memleketlerini terk edip İstanbul'a gelen bekârlar, geride bıraktıkları yaşam tarzının henüz korunduğu türdeş toplumun *geçici ve yabancı* sakinleri oluyorlardı. Bu durum, yaşam ve kader ortaklığının bireyleri birleştirici ve kitleleştirici bir tutkal olmasını sağlıyor ve onları, parçası olamadıkları toplumdan, daha doğrusu onun değerlerinden soyutluyordu. Bir yandan, devletin mevcut toplumsal düzeni korumaya yönelik uygulamaları, diğer bir yandan bekârların ahlaki temellerden yoksun yaşamları bu doğal ayrışma sürecini hızlandırarak, birbirlerini marjinal gören taraflar yaratıyordu. Nasıl ki, genel yaşayışın aksine hareket eden bekârlar, devlet ve toplum nezdinde marjinal ise, aykırılıklarının önüne geçmeye çalışan görevliler de, onlar için marjinaldi.

Kırk, elli odalı bekâr hanlarında bir odada beşer, altışar kişi kalmak mecburiyetinde olan bekârlar, genelde, tek bir iş mukabilinde ortalama 2-3 akçe getirisi olan hamallık,¹⁸ mevsimlik inşaat işçiliği yani amelelik, duvarcılık, taşçılık, tulumbacılık, kayıkçılık, tellaklık, külhancılık, seyyar satıcılık, ırgatlık ve sakalık gibi uzmanlaşma gerektirmeyen işlerle uğraşıyorlardı. Ancak işlerinden çok, hırsızlık, fuhuş, içki, yol kesme, gasp, adam yaralama ve öldürme gibi muhtelif suçlarla anılıyorlardı. Hatta adı geçen suçlara o kadar çok karışıyorlardı ki merkez için bir suç kaynağı olarak görülüyor ve dönemin algısına göre suç kapsamına giren herhangi bir olayda fail olarak akla ilk onlar geliyordu. Doğal olarak, bekâr han ve odaları suçlu avına çıkan görevlilerin sık sık teftişinden geçiyordu. 1720'de zengin bir gayr-i müslimin evinden çaldığı değerli eşyaları satarken yakalanan bir bekâr uşağının sorgusu üzerine odalarda yapılan ve suçla alakaları olduğuna kanaat getirilen on sekiz bekârın tevkifiyle sonuçlanan teftiş,¹⁹ bunlardan sadece biriydi. Fakat teftişler sadece hırsızları yakalamaya yönelik değildi, zira bekârların karıştıkları tek

.....
18 1640 tarihli Es'ar defterine bakıldığında, mesafe ve taşınan şeyin türüne göre hamalların tek bir iş için ortalama 2-3 akçe kazandıkları görülmektedir; Yaşar Yücel, *Osmanlı Ekonomi-Kültür-Uygurluk Tarihine Dair Bir Kaynak: Es'ar Defteri (1640 Tarihli)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1992, s.163-171.

19 Vak'anüvis Mehmed Râşid Efendi, *Târih-i Râşid*, İstanbul, 1865, V, 287.

suç hırsızlık değildi. Şehirde patlak veren hemen hemen her isyanın ilk destekçileri de bekârlardı. Örneğin, Köprülü Mehmed Paşa'nın Seydi Ahmed Paşa'yı kaptan-ı deryalıktan azletmesi üzerine isyan çıkaran kapıkulu sipahilerine bekârlar da destek vermiş ve bu yüzden yapılan teftiş sonucunda birçoğu yeniçeriler tarafından hanlarında katledilmişti.²⁰ Nispeten daha büyük olan 1740 yılındaki esnaf ayaklanmasının destekçileri arasında bekârlar yine yerlerini almışlardı. Ama bu sefer padişah, han ve odaları teftiş ettirip destekçi bekârları öldürtmekle yetinmemiş, isyanın ardından, isyanla alakası olsun olmasın ikamet süreleri on seneyi geçmiş çiftbozan bekârların geldikleri yerlere geri gönderilmelerini emretmişti.²¹ Bunun üzerine, İstanbul, Üsküdar, Galata, Tophane ve Ortaköy'den Boğazhisar'daki Kavaklar'a kadar şehrin belli alanları, mahalle imamları, zaman zaman da bizzat Yeniçeri Ağası Hasan Paşa tarafından teftiş edilmiş ve *bir alay ism ü şöhretleri nâ-malum erâzil ü eşhâs makulesi serseri geşt-i kûçe vü bâzâr ve muharrik-i fitne vü fücûr olan* bekâr taife kayıklarla Üsküdar'a, oradan da, memleketlerine gönderilmek üzere İznik'e irsal edilmiştir.²²

Fuhuş, bekârların, belki de, en sık karıştıkları suçlardan bir diğeri idi. Yaşam alanlarının fiziki şartlarına ve tabii ki bekâr olmalarına bağlı olarak, han odalarında fuhuş, hatta homoseksüellik yaygındı. Fahişelerin, etrafın gözünden kaçmak için, levend veya azap kıyafetleriyle girdikleri bekâr odaları, zamanla, mevcut oldukları bölgenin buluşma noktaları hâline gelmişti.²³ Kaptan-ı Derya Süleyman Paşa'nın, 1718'de, kurduğu *levend kullukları* teşkilatı vasıtasıyla, özellikle donanmanın demir atma zamanlarında iskelelerde sayıları artan fahişeleri ve onlarla beraber yaşayan levend taifesini ihraç ettirmesi²⁴ gibi çözümler kısa vadede sonuç verse de, hiçbir zaman kesin olarak

.....

²⁰ Abdurrahman Abdi Paşa, *Vekâyi'-nâme*, Haz. Fahri Ç. Derin, Çamlıca Basım Yayın, İstanbul, 2008, s.101-103.

²¹ M. Münir Aktepe, "XVIII. Asrın İlk Yarısında İstanbul'un Nüfus Meselesinde Dair Bazı Vesikalar", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, S.13, 1958, IX, 17-18.

²² Vak'anüvis Subhi Mehmed Efendi-Sâmî-Şâkir, *Tarih*, İstanbul Beyazid Devlet Kütüphanesi, No. 4970, 1198/1783-1784, vrk.177b.

²³ Mustafa Akdağ, *Türk Halkının Dirlik...*, s.100, 102, 106.

²⁴ Vak'anüvis Mehmed Râşid Efendi, *Târih-i Râşid*, İstanbul, 1865, IV, 392.

fuhşun önüne geçilememiştir. Dönemin mahkeme kayıtlarının yanı sıra²⁵ Osmanlı arşiv belgelerinden bunu anlamak mümkündür.

Klasik mahalle tipinin aksine toplumsal denetimden izole alanlarda, özellikle iskelelerde sakin bekârların, alenileşen ve çizgi içindekileri rahatsız eden gayr-ı ahlaki hâlleri, devleti, bir takım önlemler almaya mecbur ediyordu. Dini ve töresel ahlak kaidelerine karşı duyarsızlığın ve bunun beraberinde gelen aykırılığın en sık görüldüğü izole yerlerden biri Üsküdar Balaban İskelesi çevresiydi. Zira söz konusu bölgede, diğer birkaç iskeleye nispetle daha fazla oda mevcuttu. 30 Eylül 1788'de, fuhşu engellemek için fahişelerin ortaya çıkarılmasıyla görevli, mutemed ve tecrübeli bir devlet adamının buraya gönderilmesi emredilmişti.²⁶ Emir üzerine aynı gün, Kaptan-ı Derya Gazi Hasan Paşa, söz konusu iskele yakınındaki bekâr odalarını tebdilen teftişe çıkmış ve bir fahişeyle bir kalyoncuyu beraber yakalayıp gereğini yaptıktan sonra denetlemeye devam etmiş ve hüsn ü hâllerine şahit olduğu kalyoncuları dahi odalardan ihraç etmiştir.²⁷ Ancak, bir yıl sonraki bir belgeye bakıldığında, bu tip denetimlerin günü kurtaran geçici uygulamalar olmaktan öteye geçemedikleri, hatta durumun giderek vahimleştiği net bir şekilde anlaşılmaktadır. Belgede, donanma kalyonları iskeleye gelmeden iki gün önce odalardaki fahişe sayısının bazen yirmi, bazen otuz ve belki kırkı bulduğu ve kalyoncuların bunlarla *icra-yı mezak* ettikleri, kaptan paşa, ani baskınlarla bunu engellemeye çalıştığı da, baskın yapılacağını önceden haber alan kalyoncuların fahişeleri arka mahallelere kaçırıp kendilerinin de saklandıkları kaydedilmektedir. Yine aynı kayda göre, kaptan paşa, seher vakti düzenlediği bir teftişte, bir ihtiyar kadın ile yedi-sekiz ihtiyar ve bir iş göremez kalyoncuyu yakalayıp kadını subaşına, kalyoncuları ise kışlalarına teslim etmişti. Ancak, tebdil-i kıyafet odalara gönderilen

.....

25 1763 tarihli, 474 numaralı Üsküdar kadı sicili üzerinde çalışan Işık Tamdoğan, fuhşla ilgili şikâyetlerin genellikle, Üsküdar'ın, her türlü kural dışılığın yeri olan, bekâr bölgelerini kapsadığını ifade etmektedir; Işık Tamdoğan, "Atı Alan Üsküdar'ı Geçti ya da 18.Yüzyılda Üsküdar'da Şiddet ve Hareketlilik İlişkisi", *Osmanlı'da Asayiş, Suç ve Ceza 18.-20.Yüzyıllar*, Der.Noémi Lévy-Alexandre Toumarkine, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2007, s.82.

26 BOA, HAT, II/431, 29 Zilhicce 1202. (30 Eylül 1788)

27 BOA, HAT, II/433, 29 Zilhicce 1202. (30 Eylül 1788)

adamların, baskından kısa bir süre sonra kalyoncuların üçer beşer tekrar odalara dolduklarını bildirmelerinden teftişlerin kesin bir çözüm getiremediği gibi caydırıcı da olamadıkları anlaşılıyor.²⁸

Bekâr han ve odaları, dilenciden²⁹ kalyoncuya, kayıkçıdan³⁰ külhancıya, âşıktan³¹ kabadayıya, müslümandan gayrimüslime hemen hemen her minvalden bekâra ev sahipliği yapmasına karşın, ortak bir yaşam alanı sağlamanın yanında bir de *ortak kültür* yaratıyordu. Balık-hane Nazırı Ali Rıza Bey'in, İstanbul'un sefil ve kopuklarını izah ederken sarf ettiği şu sözler, bu iddianın mesnedi olabilecek niteliktedir. “birbirlerine mülaki oldukları zaman daha evvel tanışmamış da olsalar derhal tanışır, ahbap olurlar. Çünkü cümlesi serseriyane bir muhit içinde perveriş-yab olduklarından kaffesi ahlakça bir seviyede gibidir. Yekdiğerine muhabbet ve hürmet gösterirler. Fakat zabıtaya daima düşmandırlar, hiç sevmeyizler. Şayet içlerinden biri zabıtaya karşı müşkül bir mevkide kalırsa, diğerleri onu derhal himaye ve müdafaaya kıyam olurlar.”³² Görünürde

28 BOA, HAT, 19/9II, 29 Zilhicce 1203. (20 Eylül 1789).

29 Dilenciler, medrese ve tav-hanelerin (güçsüzler yurdu) yanı sıra bekâr han ve odalarında da kalırlardı; Mehmet Demirtaş, “Osmanlı Başkenti'nde Dilenciler ve Dilencilerin Toplum Hayatına Etkileri”, *OTAM*, S.20, 2006, s.88.

30 Bekâr odalarında kalan kayıkçıları yerli kayıkçılardan ayırmak gerekir. Yerliler, kayık işletmeciliğinin başladığı ilk zamanlardan beri, belli bir kethüdaya bağlı ve sayısı önceden belirlenmiş bir teşkilatın üyesi iken, bekâr odalarında kalarak her türlü suça karışanlar, genelde söz konusu teşkilatın üyesi olmayıp aynı ayrımı yapma ihtiyacı hisseden yerliler tarafından “aylakçı” olarak anılan şehrin *yabancı*sı işsiz-güçsüz bekâr kimselerdi. İstanbul'daki iskeleler ile Boğaziçi'ndeki kayık, kayıkçı ve kefillerini kaydeden 1802 tarihli bir deftere göre, İstanbul'da 6572 kayıkçı olup, bunların 1189'u aylakçıydı; Cengiz Orhonlu, “Osmanlı Türkleri Devrinde İstanbul'da Kayıkçılık ve Kayık İşletmeciliği”, *Tarih Dergisi*, C.16, S.21, 1966, s.127.

31 Tarih boyunca İstanbul, birçok âşığa ev sahipliği yaparak âşık edebiyatı için önemli merkezlerden biri olmuştur. İstanbul'dan birçok âşık çıktığı gibi Anadolu'da yetişmiş âşıklar da buraya gelmişlerdir. XIX.yüzyılın sonlarında İstanbul'a gelen Tokatlı Aşık Fahri bunlardan biridir. Fahri, hayatını bekâr odalarında sürdürmüş ve defter-i aşk tomarını İstanbul'da dürmüştür; Abdülkadir Emeksiz, “İstanbul Folkloru”, *Karaların ve Denizlerin Sultanı İstanbul*, Haz. Filiz Özdem, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2009, II, 270.

32 Balık-hane Nazırı Ali Rıza Bey, *Eski Zamanlarda İstanbul Hayatı*, Haz. Ali Şükrü Çoruk, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2001, s.42.

ve genelde yoz olan bu kültür, iyide ve kötude ortak akli ve kolektif davranışı gerekli kılıyor ve zaten bu gereklilikten doğuyordu. Dolayısıyla, bir karargâh gibi organize hareket merkezleri hâline gelmeye başlayan odaların tam olarak suçla ilişkisini kesmek, devlet için pek de mümkün değildi. Özellikle, önceki yüzyıllarda bekâr odalarını denetlemekle görevli olan yeniçerilerin, XVIII. yüzyılda tamamen disiplinsiz hâle gelerek oda efradıyla çok yönlü ilişkiler geliştirmesi, odaların organize kimliğini kuvvetlendirdi. Yeniçeriler, odalardan hem kentte gerçekleştirdikleri eylemlerin üssü ve barınağı hem de eylemlerinin insan kaynağı olarak faydalanmaya başladılar. Oda sakinleri ise, bu karşılıklı ilişkiden, ocakla hiçbir alakaları olmadıkları hâlde parayla esame alıp, ulufe almaya başlayarak nemalandılar. Yüzyılın sonlarına doğru bekâr odaları, soygun, hırsızlık, kadın, kız ve çocuk kaldırma olaylarının kaynağı olarak şehrin en korkulan yerleri durumuna geldi.³³

XVII. ve XVIII. yüzyıllarda, oda sakinleri kadar doğrudan odaların kendisi de büyük bir soruna neden oluyor ya da sorunun çözümünü güçleştiriyordu. Bu, İstanbul'un kronikleşen sorunu, yangın meselesiydi. Sakinlerinin dikkat ve disiplinden uzak yaşamlarına bir de odaların çoğunun ahşaptan olması eklenince, buralarda zuhur eden bir yangının önünü almak neredeyse imkânsız hâle geliyordu. 1719'da Mimar Ağaya gönderilen bir emirde, kâr için bekârhane, bekâr odası ve sair han yaptırmak isteyenlerin yapıda ağaç kullanmalarının önüne geçilerek, taştan yani kargir yapılarına izin verilmesi ve aksini yapanların cezalandırılması bildirilmekteydi. Yine, 1762'de Mimarbaşına yazılan hükümde, sık sık yangınlara sebep olmasına rağmen, iyi kâr getirdiği için her yangından sonra sayıları artan bekâr odalarının tekrar inşa edilmesine izin verilmemesi emredilerek, daha kesin bir çözüme ulaşılmaya çalışılmıştı.³⁴ Ancak, suiistimallerin önüne

33 Necdet Sakaoğlu, *a.g.mad.*, s.124; Yeniçeriler ile bekâr uşakları arasındaki bu kaynaşmada yaşam tarzları kadar yaşam alanlarının yakınlıkları da etkili olmuş olmalı. Örneğin, Balaban İskelesi yakınında 59.Yeniçeri Ortası'nın odaları vardı; İmre Özbek, "Üsküdar Meydanı'nın Toplumsal Veriler Doğrultusunda Geçirdiği Mekânsal Dönüşüm", *Üsküdar Sempozyumu-II Bildiriler*, Ed. Zekeriya Kurşun, Ahmet Emre Bilgili, Kemal Kahraman, vd., Üsküdar Belediye Başkanlığı Üsküdar Araştırmaları Merkezi Yayın No: 16, İstanbul, 2005, II, 374.

34 Ahmet Refik (Altınay), *Onikinci Asr-ı Hicri'de İstanbul Hayatı (1689-1785)*, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1988, s.66-67, 185-186.

geçilebildiği ölçüde bekâr odalarından kaynaklanan yangınların önü alınabilirdi ki, yüksek rantın cazibesi buna müsaade etmemiş ve arşive yansıyan birkaç belgede görüldüğü üzere sorun çözülemeyip, sonraki yüzyıllarda da varlığını sürdürmüştür.³⁵

Bütün bu aykırılıklarıyla odalar, halkın nazarına, *dârü'n-nedve-i eşkiyâ ve erazil-i eşhas*³⁶ yani eşkıya ve rezil yuvaları olarak kazanıyordu. Odalara yönelik denetim ve beledi hizmetlerini sürdüren devletin de odalar hakkındaki algısı bundan farklı değildi.³⁷ Bu, bir anlamda, *suçlu, günahkâr, yabancı* ve *aykırı* görülen oda sakinlerinin,

35 1894 tarihli bir belgede, Üsküdar'da altı ahır üstü bekâr odaları şeklinde, yangın muhafaza duvarı olmaksızın inşa edilen binaların tamamlanmasına sebep olan bir kişi yargılanmış ve suçsuz bulunarak berat etmiştir. Bu tip bir davanın varlığı suiistimallerin, doğal olarak, yangınların olmasının ya da olması ihtimalinin sürekliliğini gösterir; BOA, ŞD. BM, 2965/13, 28 Zilhicce 1311. (2 Temmuz 1894); 1910 tarihli bir tutanakta kaydedilenlere göre ise sütçü Ispartalı Ahmed Kadri ve refiki Mustafa, bizuret (?) mayası yapmak için yaktıkları ateşi, dikkatsizce, bir saksı içine bırakıp satışa çıktıklarında, paçavraya sıçrayan bir kıvılcım odanın alev almasına neden olmuş, ama döşeme tahtalarının kısmen mahruk eden yangın bastırılabilmiştir. Yasağın aksine oda döşemelerinin tahta olduğu görülmektedir; BOA, DH.EUM. VRK, 3/99, 16 Şaban 1328. (23 Ağustos 1910) Birkaç olaya dayanarak genel bir sonuca ulaşmak zor ise de, en azından, dikkatsizlik ve suiistimallerin sürdüğü kanaatine varılabilir.

36 Ahmet Cevdet Paşa, *Târih-i Cevdet*, Matbaa-ı Âmire, İstanbul, 1292, IX, 290; Necdet Sakaoglu, külliyatlı çalışmasında küçük bir başlık ayırdığı bekâr odalarını kaleme alırken, Ahmet Cevdet'in bu tanımlamasını, yine onu mesnet göstererek, "dârü'n-nedve-i haşeret" (mikrop yuvası) şeklinde vermiştir. Ancak, kitabın dipnotta görülen baskısındaki ifade yukarıdaki gibidir. Üstelik Ahmet Cevdet'in bu konudaki kaynağı Şanizade'de de "dârü'n-nedve-i eşkıya" şeklindedir. Sakaoglu'nun kaynakçasındaki açıklama yeterli olmadığı için hangi baskıyı kullandığını bulup elimizdeki nüshayla mukayese etmek mümkün olmadı. Krş. Necdet Sakaoglu, *a.g.mad.*, s.124.

37 Devlet, bir yandan odalardan kaynaklanan suçla mücadele ederken, bir yandan da odalara yönelik beledi mükellefiyetlerini yerine getiriyordu. Örneğin, 1748 tarihli bir belgeye göre, Üsküdar'daki cami, imaret, tabhane, han ve bekâr odalarında ölen kimsesizlerin cenaze masrafları için, 1159 senesi Şevval'inin 16'sından 1160 senesi Şevval'inin 16'sına kadar 11.315 akçe, 1160 senesi Şevval'inin 16'sından 1161 senesi Receb'ine kadar ise 11.280 akçe harcamıştı. BOA, C.BLD, 70/3456, 20 Zilhicce 1161. (11 Kasım 1748)

“öteki” olarak, türdeş ve sağlıklı “biz”in dışına itilmesi demektir. Dolayısıyla, sadece oda sakinlerinin etrafa verdiği rahatsızlık değil, doğrudan, odaların varlığı bile şikâyet konusu olabiliyordu. Çünkü artık halk, yakınlarındaki herhangi bir bölgeye oda inşa edildiğinde neyle karşılaşacağını biliyordu. 1777’de, Ayşe nam hatunun Molla Fenari Mahallesi Çatalçeşme mevkiindeki arsasına bekâr odaları inşa ettirmeye başlaması üzerine halkın, bir arzuhalle, yapılacak odaların mahalleye zarar vereceğini bildirerek inşaatın durdurulmasını istemesi bu durumun açık bir örneğidir.³⁸

Fethinden sonra II.Mehmed’in zorla göç ettirme yöntemiyle şenlendirmeye çalıştığı İstanbul, XVIII. yüzyılda, zora başvurulsa da, engellenemeyen nüfus hareketlerinin mağduru bir görünüm çiziyordu. Taşralı bekârların pervasız yaşamları, şehrin asayişini, dolayısıyla klasik toplum düzenini bozuyor ve bu da, bir ölçüde, yerli halkın, asayiş meselesi karşısında atıl kalan merkeze güvenini sarsıyordu. Bu durum, İmparatorluğun sonuna kadar güncelliğini koruyan iç güvenlik ve büyük şehirlere göçün önlenmesi meselesini tekrar gündeme getirdi. Aslında, nüfus hareketlerinin başladığı ilk zamanlardan beri İstanbul, üç senede bir kere baştan aşağı kontrol edilir ve bu süre zarfında gelen eşhas memleketlerine geri gönderilerek nüfusu azaltılan şehrin refah ve güvenliği sağlanmış olurdu. Ancak, bir müddetten beri bu âdetin uygulanmaması, nüfusun artmasına ve *enva-ı mefâsîdin* zuhuruna sebep olmuştu. Zorunlu olarak, bu usul 1791’de tekrar mer’iyyete girdi.³⁹ Hatta bir yıl öncesinde, İstanbul ve havalisinin serseri takımından temizlenmesini emreden bir ferman buyrulmuş ve buna istinaden han, dükkân, tekke, medrese ve bekâr odalarını araştırmak üzere hâcegandan beş neferin görevli kılınması gerektiği bildirilmişti.⁴⁰ Söz konusu usulün, özellikle bu yıllarda tekrar uygulamaya konulmasında III.Selim’in güvenliğini tehdit eden bir hadisenin, ki bu yine genel güvenlik sorunuyla alakalıdır, büyük bir etkisi vardır.⁴¹

.....

38 BOA, C.BLD, 102/5082, 29 Safer 1191. (8 Nisan 1777).

39 Ahmet Cevdet Paşa, *Târih-i Cevdet*, Matbaa-ı Âmire, İstanbul, 1290, V, 107.

40 BOA, HAT, 187/8850, 29 Zilhicce 1204. (9 Eylül 1790).

41 Betül Başaran, bu dönemde şehrin güvenliği ve düzenini sağlamak adına yapılan bir takım uygulamaların Nizam-ı Cedid’in genellikle gözden kaçan

Sultan Selim 17 Aralık 1791 Cuma günü Ayasofya Camii'nde oturmuş dua ederken, kimliği belirsiz Özbek kıyafetli birinin, "...*heman Padişahın oturduğu kafese taş atıp ve kafes şikest ve taş Padişahın önüne düşünce...*" Bâb-1 Hümayunun önünde çıkarılıp *bilâ-su'âlin* idam olunması⁴² şeklinde meydana gelen bu hadisenin yankısı büyük oldu. Zira olayın üzerinden henüz dört gün geçmişken, "*Ekid, şedid kapuya hatt-ı hümayun gidüb serseri âsitânede gezen bekâr ve Arap ve saireleri kol kol hâcegân ve mübaşirler tayin olunup serseri gezenleri ahz ve gümrüğe irsal ve anda akçesi olmayanı gemiler ile nef'ylediler.*"⁴³ Özellikle anılan olaydan sonra, Sultan Selim'in İstanbul'u serseri ve başıboş takımından temizleme noktasında büyük bir kararlılık göstererek, iradeleriyle döneminin ruhuna uygun şekilde bir Nizam-ı İstanbul dönemi başlattığı görülmektedir. Bu temizlik uygulamasının amacı, öncesinde bahsettiğimiz suçların önünü alarak şehrin asayişini sağlamak olunca, hedefteki kitlenin, özellikle bekârlar olması normaldi. Görevlendirilen memurlar vasıtasıyla bölge bölge İstanbul içindeki ev, dükkân, han, tekke, medrese ve bekâr odaları yoklanarak, iş-güç sahipleri kefalet ile deftere geçirilmiş, başıboş, fazla ve kefilsiz olanlar şehirden çıkarılmıştır.⁴⁴ Önceki asırlarda üç yılda bir yapılan teftiş her altı ayda bir kere yapılmaya başlanmış ve bunların sonucunda da,

.....

önemli bir parçası olduğunu ifade etmektedir; Betül Başaran, "III.Selim ve İstanbul Şehir Siyaseti, 1789-1792", *Osmanlı'da Asayiş, Suç ve Ceza 18.-20.Yüzyıllar*, Der. Noémi Lévy-Alexandre Toumarkine, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2007, s.116.

42 Câbi Ömer Efendi, *Câbi Târihi (Târih-i Sultân Selim-i Sâlis ve Muhmüd-ı Sâni)*, Haz. Mehmet Ali Beyhan, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2003, I, 89; Topkapı Sarayı 4819 numaralı III.Selim döneminde yazılmış Dış Ruznâmesinde, "Sultan Selim'e camide suikast" başlığı altında sunulan anlatı Câbi'ninkinden oldukça farklıdır. Krş. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Üçüncü Sultan Selim Zamanında Yayılmış Dış Ruznâmesinden 1206/1791 ve 1207/1792 Senelerine Âit Vekayi", *Belleten*, No.148, Ekim 1973, XXXVII, 615-616.

43 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *a.g.m.*, s.616.

44 Osmanlı İmparatorluğu'nda kefalet usulü ve uygulamaları için bkz. Abdullah Saydam, "Osmanlılarda Kefalet Usulü" *Tarih ve Toplum*, S.64, Ağustos 1997, ss.4-12; Nejdet Hüseyin Ertuğ, "Osmanlı Kefalet Sistemi ve 1792 Tarihli Bir Kefalet Defterine Göre Boğaziçi", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, 2000.

kefalet defterleri oluşturulmuştur.⁴⁵ Ancak, bekârlar sadece kefalet defterlerine kaydedilmemişlerdi. XIX. yüzyılın ilk yarısında başlayan esnaf yoklama defterleri ile yine aynı dönemde yaygınlaşan nüfus defterlerine de kaydedilmişlerdi.

Han, medrese, bekâr odaları ve bilcümle meskendeki meskûnların ve serseri *geşt ü güzâr* eden bekârların birkaç nefer tarafından altı ayda bir teftiş ve tefahhusları sonucunda meydana getirilen defterler,⁴⁶ en temelde, güvenliğin sağlanması amacıyla yönelik olduğu için kişilerin sayısının bölge bölge ve tam olarak bilinmesi gerekiyordu, çünkü ancak bu sayede müsaadelilerin içinden lüzumsuzların ayıklanmasına gidilebilir ve böylece kontrol ve asayiş sağlanabilirdi. 1791 ile 1793 yılları arasında düzenlenmiş ve içinde bekârların da yer aldığı dokuz deftere ulaşabildik. Bunların ilki olan Eylül 1791 tarihli kefalet defterine baktığımızda, ilk kısmın defterin düzenleniş şekli ve tarifine ayrıldığı görülmektedir. Ferman gereğince Tophane-i Amire'deki dükkân ve bekâr odaları teftiş edilmiş, esnaf dükkânlarında olanlar kefile rabt edilirken, önceki kayıtlara göre kefile olmayan başıboş serseriler gümrüğe irsal edilmiştir. Bu süreç, *Hamalan der İskele-i Tophane-i Amire ve saire beyan* ve *Feyruz Ağada sakin hamallar* gibi başlıklar altında adları sayılanların birbirlerine, başlarındakinin ise cümlesine kefil kılınması ve bölgedeki esnafların ve han ve bekâr odaları sakinlerinin kefile bağlanıp, kefile olmayanların gümrüğe gönderilmesi gibi işlemleri ihtiva eder. Diğer tüm kefalet defterlerinde olduğu gibi, son bölümde, yapılan bütün işlemler anlatıldıktan sonra sayısal bilgiler verilmektedir ki, söz konusu deftere göre, 2254 kişi kayıt altına alınmış, *bilakefil*, *başıboş*, *ne iduğu belirsiz*, *meçhûlül-ahval*, *serseri* ve *bekâr* gibi nitelendirmelerle ifade edilen 95 kişi vilayetlerine gönderilmek üzere gümrüğe, Ağa Kapısına ve Tersane-i Amire'ye irsal edilmiştir.⁴⁷ Bu sıfatların bir tanımlamadan öte, marjinal olma durumunun zamansal ifadeleri olduğu düşünülebilir. Aynı şekilde tertiplenmiş 1792 yılına ait kefalet defteri, Cephane-i Amire hududundaki dükkân, han, bekâr

.....

45 Esasında kefalet uygulaması ve yazımı yani defterleri XVI.yüzyılın başlarına kadar gider. Bu bağlamda, İmparatorluktaki nüfus hareketlerine bağlı iç denetim ve güvenlik meselesinin bir uzantısıdır.

46 BOA, HAT, 206/10805, 29 Zilhicce 1205. (29 Ağustos 1791).

47 BOA, A.{DVN.d., no.830, Muharrem 1206. (1791).

odaları ve sair mahâllerin sakinlerinin kaydını içerir. Hazinadar, Hurdesengci, Çadircı ve Baklacı gibi imalathane-konut hanlardaki oda sayıları, sakinlerinin meslek, isim ve tabiiyetleri ile birlikte verilmiştir. Müslim ya da gayrimüslim terzi, rençber, tüccar, kürekçi, salcı, eskici, pamukçu, kahveci, bargirci, çadircı ve koltukçular kefalet sisteminin gereği olarak birbirlerine, hancıları ya da ustabaşları ise cümlesine kefil olmuştur. Bununla birlikte esnafların bekârlara hem iş hem de kefil olarak yerleşim güvencesi sağladıkları görülür. Karşılığında ucuz iş gücü elde ettiklerine şüphe yoktur. Benzer şekilde, hancılar müşterilerine kefil olarak hem sabit müşteri hem de yatma bedelinin üzerinde kazanç elde edebilmekteydiler. Çünkü normal şartlarda kendilerine kefil bulamayanların rüşvet karşılığında müşterisi oldukları hancıların kefaletine girebildikleri bilinmektedir. Yine, başıboş ve serseri geşt ü güzar eden meçhûlü'l-ahval 23 kişi gerekli yerlere irsal edilmiştir. Tüm bu süreçte, bir önceki defterin dikkate alındığı son bölümdeki *defter-i atika tatbik birle* ifadesinden anlaşılmaktadır.⁴⁸ Eş zamanlı diğer bir kefalet defteri, derun ve birun-ı Galata'nın han, hamam, bekâr odaları ve dükkân sakinlerinin kaydını içerir. Defter, giriş bölümündeki *gayr-ı sahib kefil* ifadesinin suiistimallere karşı bir hareket kabiliyeti kazanılmaya başlandığını işaret etmesi ve bekâr yerleşimlerin heterojenliğini gayet açık bir şekilde yansıtmaya açısından önemlidir. Örneğin, kayda göre, Naloğlu Hanı sakinleri arasında, Köse Osman, Genç Hasan, Genç Mehmed, Halil, Kara Mehmed, Hamal Ahmed, Hacı Halil, Uzun Mehmed, Rençber İbiş, Manis, Barun ve oğlu Kalos, Saka Serkes, Çorbacı Manil, Mezarıcı Sikom, Hamamcı Ovakim, Demirci David ve Çöpcü Kiro ... gibi çeşitli meslek ve din guruplarından bekârlar yer almaktaydı.⁴⁹ Her ne kadar bu kişiler birbirlerine kefil olsalar da, bu çeşitliliğin yaşanan sorunları artırmış olduğunu iddia etmek ya da delillendirmek ne güç ne de mantık dışıdır.

1792 tarihli, ulaşabildiğimiz son kefalet defteri Kasımpaşa için düzenlenmiştir.⁵⁰ Yukarıda da belirttiğimiz gibi bekârlar kefalet defterleri yanında nüfus defterlerine de kaydedilmişlerdi. Bunlardan biri olan 1792 tarihli nüfus defteri, Bayezid-i Veli Camii Şerifi,

.....

48 BOA, A.{DVN.d., no.835, Rebiülahir 1207. (1792).

49 BOA, A.{DVN.d., no.832, Rebiülahir 1207. (1792).

50 BOA, A.{DVN.d., no. 833, Rebiülahir 1207. (1792).

Merkepçiler Kapısı, Şehzadebaşı, Çukurçeşme, Saraçhanebaşı, Yeniodalarbaşı, Et Pazarı, Fatih Sultan Mehmed Camii Şerifi, Atik Ali Paşa Çarşısı, Keçeciler, Karagümrük, Salmatomuruk, Sultan Selim Camii Şerifi, Balat, Küçük Mustafa Paşa Çarşısı ve sair yerlerin etraflarındaki mahallelerde yer alan dükkân, bahçe, han, tekke ve bekâr odaları sakinlerinin kayıtlarını içerir. Bu kayda göre, zikredilen mahallerde tespit edilen kefilsiz başıboş 158 kişi Ağa Kapısı'na irsal olunmuş, 65 kişi ise teftiş başlamadan önce firar etmiştir.⁵¹ 1793 tarihli bir diğer nüfus defteri sadece Galata kazasının Galata bölgesinde yer alan han, medrese, bekâr odaları, tekke ve hamamların sakinlerinin kaydından oluşmuştur. Bu defteri incelediğimizde ise, kefalet defterlerinden çok farkı olmadığını görürüz. Burada da, aynı uygulamalar ve kayıt biçimleri takip edilmektedir. Müslim ve gayrimüslim sakarlardan hamallara, dükkân sahiplerinden talebelere bölgede yerleşik herkes bir kefile raptedilerek kayıt altına alınmıştır.⁵²

İstanbul'un güvenliği için yapılan teftişler 1793'te de devam etti. Bir önceki yılda yapılanlar gibi bu yılın kayıtlarının da kendilerinden öncekiler, yani 1792 defterleri dikkate alınarak düzenlendiği görülmektedir.⁵³ Dolayısıyla, kısa bir zaman aralığı için de olsa, defterlerden, hem sosyal ve iktisadi hem de mekânsal durum ve değişimlerin bilgisine ulaşmak mümkündür. Üstelik kayıtlardaki ayrıntının giderek artması bunu kolaylaştırmaktadır. Bayezid-i Veli Camii Şerifi, Merkepçiler Kapısı, Şehzadebaşı, Çukurçeşme, Saraçhanebaşı, Unkapanı, Edirnekapı ve sair mahallerdeki dükkân, han ve bekâr odalarının teftişini içeren 1793 tarihli defter bunun açık örneğidir. Defterde, örneğin, Sultan Mehmed Han Camii Şerifi civarındaki dükkân ve hanların teftiş kaydı oldukça ayrıntılıdır. Bazı dükkân sahiplerinin adı kefil oldukları çırak veya kalfalarının isimleriyle birlikte kaydedilmiştir. Mesela kahveci İbrahim Ağa'nın adı dükkânında yatırdığı ve kefil

.....

51 BOA, *NFS.d.*, no.3, 1207. (1792).

52 BOA, *NFS.d.*, no.6, Cemaziyelahir 1207. (1793).

53 Örneğin, Kasımpaşa'da yapılan teftiş sonucunda meydana getirilen kefalet defteri 1792'deki defter dikkate alınarak yapıldığı için kefile rabt edilenlerin yanında öncesinde kefile bağlanmış olanların da kaydını içermektedir. Esasında uygulama bunu gerektirmektedir; BOA, *D.BŞM.TRE.d.*, no.15257, Rebiülahir 1208. (1793).

olduğu Seyyid Halil ile beraber kaydedilmiştir. Ancak, ilgili bölgenin tüm kayıtları bu şekilde sarih tutulmamış, diğer defterlerde olduğu gibi çoğunda dükkân sahiplerinin ismi ve dükkânlarında yatırdıkları yani kefil oldukları kişilerin sadece sayısı verilmiştir. Bölgedeki Tefik Efendi Hanı ve Taş Han ise oda sayıları ve meskûnlarının meslekleriyle beraber kaydedilmiş, Taş Han'ın 9 odasında sakin olanların *malûmül-abval* kimseler olduğu belirtilmiştir. Bütün bunların yanında, defteri geçen yıldakilerden farklı kılan en önemli detay, kefilsiz ve başıboş olmaları nedeniyle gümrüğe sevk edilen 31 kişinin tek tek isimlerinin verilmesidir. Bunlar arasında yer alan Arnavud Mehmed, Malatyalı Mustafa, Mısırlı Hacı Şaban, Kastamonulu Halil, Alanyalı Süleyman ve Diyarbakırlı Hacı Derviş gibi isimler günümüz İstanbul'una yönelik göç olgusunun anlaşılabilmesi için birkaç asır geriye gidilmesi gerektiğine işaret eder.⁵⁴ Bekârların kayıt altına alındığı 1793 tarihli diğer bir defter, Eyüp, Haliç iskeleleri ve sur içindeki dükkân, han, bostan, bahçe ve bekâr odaları sakinlerinin kaydını içerir. Defterin birçok iskeleyi içine alan bir bölgeyi kapsadığı ve bekârların da büyük bir çoğunluğunun hamallık ve kayıkçılık yaptığı dikkate alındığında, defterde en fazla kayıkçı ve hamalın kaydına rastlanması doğal karşılanır.⁵⁵

Bütün bu teftişler, bekârlar üzerinde tam bir kontrol sağlama-ya, dolayısıyla şehirde hedeflenen huzur ortamını yaratmaya yetmedi. Bekârların kural dışı yaşamları ve haklarındaki şikâyetler artarak devam etti. Odalar, sakinlerinin yaşamlarından dolayı tam manasıyla birer suç-günah merkezleri hâline gelmişti. O kadar ki, Bahçekapı'daki odalar ve bunların yer aldığı sokak "Melek Girmez" diye anılmaya başlanmıştı.⁵⁶ Bu isimlendirme günahın çok olduğu yere meleklerin

54 BOA, *A. {DVN.d, no.837, Zilhicce 1207. (1793).*

55 Bekârların en fazla iştigal ettikleri meslekler arasında yer alan hamallık, kefalet ve nüfus defterlerinde, bu günkü gibi, genel bir isimle anılmaz. Bu dönemde, hamallık, taşınan şeyin türü ve taşınma şekline göre kategorize edilmiştir. Diğer defterlerdeki gibi söz konusu bu defterde de, hamallar, sırtık hamallığı, arka hamallığı, et hamallığı, esb hamallığı ya da bargir hamallığı gibi türlerden hangisini icra ediyorlarsa, o gurubun içinde kaydedilmişlerdir; BOA, *NFS.d, no.4, 1207. (1793).*

56 Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1983, II, 473.

girmedığı inancından hareketle buradaki bekârların *günahkârlığını* ifade etmeye yönelikti. Üsküdar Balaban İskelesi civarındaki odaların da Bahçekapı Melek Girmez sokağındakilerden aşağı kalır yanı yoktu. Bir arşiv vesikası ile dönemin iki şahidine göre, iskele yolu ve gerisindeki odalarda meskûn *eşkıya ve ehl-i fesad taifesi, leyl ü nehar fahişelerle bila-tehaşi alenen envai fasık ve fesadı icra* etmekle kalmayıp gelip geçen namuslu kadınları güpegündüz taciz etmekte ve hatta zorla odalarına götürerek iğfal etmekteydiler. Öyle ki, bazen deniz kenarında fahişelerin düşürdüğü çocuk ve kadın ölüleriyle karşılaşılmaktaydı. Çoğunluğu kalyoncu, kayıkçı ve hamal olan bu bekârlar, zaman zaman oda pencerelerinden etrafa ateş ederek ve yol keserek çevreye korku salmaktaydılar. Üsküdar halkının bu yollu şikâyetleri üzerine 25 Haziran 1811'de Üsküdar kadısı, Sekbanbaşı, Bostancıbaşı ve Mimar Ağaya odaların yıkılmasını emreden bir hüküm çıkarıldı. Bunun üzerine Sekbanbaşı, Bostancıbaşı ve Mimar Ağa yanlarına aldıkları beş yüz amele ile Beşiktaş Sarayı'ndan dürbünle alanı seyreden padişahın bakışları altında bu odaları ve birkaç Yahudhaneyi yıkarak emri ifa ettiler. Yıkım esnasında bazı odalarda çocuklu fahişelerin kullandığı beşiklerle karşılaşıldı. Yine bu esnada oda sakinlerinin ekserisi firar etti, yakalananlar ise idam edildi.⁵⁷

Bu yıkımın tek nedeni bekârların ahlaki kural dışılıkları mıydı? Önceki yüzyıllarda da benzer hadiseler yaşanmasına rağmen neden devlet o zaman genel yıkım gibi kesin bir çözüme gitmedi de, XIX. yüzyılın başında bu katı pratiği uygulamaya başladı? ⁵⁸ 1811 yıkımını,

.....

57 BOA, C.ZB, 34/1675, 12 Cemaziyelahir 1226. (4 Temmuz 1811); Câbî Ömer Efendi, *a.g.e.*, Haz. Mehmet Ali Beyhan, *Türk Tarih Kurumu*, Ankara, 2003, II, 761-762; Şânî-Zâde Mehmed 'Atâ'ullah Efendi, *Şânî-zâde Târîhi (1808-1821)*, Haz. Ziya Yilmazer, Çamlıca Yayınları, İstanbul, 2008, s.480; Ahmet Cevdet Paşa, *a.g.e.*, C.9, Matbaa-ı Amire, İstanbul, 1292, s.290; Yıkılan oda sayısını Cabi, 130'dan fazla, Şânî-zâde 200, Ahmet Cevdet ise 240 olarak vermektedir.

58 Bekârlar ve odalarına yönelik denetleyici ve cezalandırıcı nitelikte bir takım uygulamalar önceki yüzyıllarda da vardı. Ancak, 1811 yılındakine benzer genel bir yıkım bu uygulamalar arasında hiç yer almamıştı. 1811 öncesindekiler küçük ölçekli istisnalardı. Bu tip küçük ölçekli bir yıkıma 1811'de de başvurulmuştu. Yıkım hükmünün verildiği yılın Ocak ayında, yanan bazı mahallerde inşa edilen dükkân üzerlerinin bekâr odalarına ayrıldığını haber

II. Mahmud'un merkezîyetçi devlet anlayışı kapsamında değerlendirdiğimizde her iki sorunun cevabına da ulaşmış oluruz. İstanbul'daki her türlü isyanın malum destekçileri bekârlar, III. Selim'i tahtından eden yeniçeri-ulema ayaklanmasına ve II. Mahmud'u Osmanlı tahtına çıkararak Alemdar Mustafa Paşa'nın harekâtına ve hemen sonra Alemdar'ın öldürülmesiyle sonuçlanan ayaklanmaya destek olmuşlardı. Üstelik odalar XVIII. yüzyıldan beridir, birer yeniçeri karargâhına dönüşmüş, kurulu düzeni tehdit eden eylem ve huzursuzlukların kaynağı olmuştu. II. Mahmud, yönetim anlayışının doğal bir uzantısı olarak, odaları yıktırıldığında hem merkezi idare için sürekli tehdit oluşturan bir alt sınıfı yok etmiş hem de bir anlamda firari ve serkeş yeniçerileri ıslah etmiş olacaktı.⁵⁹ Her iki durumda da, İstanbul'un, daha doğrusu tahtının ve yapacaklarının güvenliğini teminat altına almış oluyordu. Yani bekârların ahlaki marjinalliği tek neden değildi. Açıkçası, II. Mahmud'un siyasası dikkate alındığında bu daha ziyade bir bahane gibi görünüyor.

1812'deki veba salgını bekâr odalarına ikinci darbeyi vurdu. Vebanın buralardan, özellikle fuhuştan kaynaklandığı kanaatine varılması üzerine şehirdeki toplu bekâr odalarının yıktırılması irade edildi. Bunun üzerine Mimar Ağa, yanına aldığı ocaklılarla Bahçekapı Melek Girmez Sokak'taki ve kayıkhanelerin üzerindeki tüm odaları, Kaptan Paşa ise Galata ve Kasımpaşa taraflarındakileri yıktı. Yıkım esnasında vebadan henüz ölmüş cesetlerle karşılaşıldı. Bir yıl sonra, Melek Girmez Sokak'taki yıkılan odaların arsası üzerine, yeri ve isminden dolayı yapılış amacı açıkça anlaşılan, Hidayet Camii inşa edildi.⁶⁰ Müteakip yıllarda bölgesel yıkımlar devam etti.⁶¹

.....

alan II. Mahmud, buna ruhsat-ı hümayunu olmadığını bildirerek bunların yıkılmasını emretmişti; BOA, HAT, 525/25726, 29 Zilhicce 1225. (25 Ocak 1811).

59 Kemal H. Karpat, *Osmanlı'da Değişim, Modernleşme ve Uluslaşma*, Çev. Dilek Özdemir, İmge Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2006, s.472-473; Nicolae Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, C.V (1774-1912), Çev. Nilüfer Epçeli-Kemal Beydili, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2005, s.202.

60 Şânî-Zâde Mehmed 'Atâ'ullah Efendi, *a.g.e.*, s. 584, 657-658.

61 1821/1822, Tahmis civarında kain Asmaaltı nam mahalde vaki bi-kârân odaları ki, hamal ve evgad ve rencber ve ırgad makulesi yeniçeriyana mensub geçinen bir takım eşkıyanın mebît ü meskeni ve edevat-ı fisk ü fücurun bayagıca mahzeni olup, ma-tekaddemden berü aralık aralık rasad-bin-i fırce-i menahi

1826'daki Vaka-i Hayriye, bekârlar için tedirgin edici gelişmeleri beraberinde getirdi. Yeniçeri bakiyelerinin tard edilmesi sürecinde odalarda da büyük temizliğe gidildi. Bu sürece tanıklık eden Es'ad Efendi, memleketlerinden koparak geldikleri İstanbul'da hamallık ve ırgatlık gibi işlerle uğraşan bekârların halka zarar vermeleri nedeniyle vilayetlerine geri gönderilmeleri kararı alındığını ve vakayı müteakip ilk olarak Hoca Paşa Hanı'ndan iki yüz bekârın Bahçekapı'dan Üsküdar'a ve sonraki birkaç gün boyunca yirmi bini geçkin bekârın memleketlerine gönderilmek üzere İznik ve Gelibolu'ya irsal edildiklerini anlatmaktadır.⁶² Aynı yılın Ağustos ayında yürürlüğe giren İhtisap Ağalığı Nizamnamesi, âdetâ bu sürecin bir tamamlayıcısı olarak, bekârlar ve odaları için birçok yeni düzenleme getirdi. Buna göre, bundan sonra İstanbul'a gelecek ve elyevm mevcut olan bekârlar, ilk olarak, ihtisap Ağası marifetiyle İstanbul, Üsküdar, Galata ve Eyüp'teki kendilerine tahsis edilmiş hanlara yerleştirilecek ve hemşerileri ya da uygun birilerinin kefaletine girdikten sonra ihtisap ağası huzurunda kayıt altına alınacaklardı. Hangi dükkânda, hamamda veya iskelede çalışacaklarsa o mahallin defterine kaydedilmiş olanların arasında tahrir olunacaklardı. Bekârlar, mürur tezkerelerini ihtisap ağasına götürüp mühürletecek ve eğer vilayetlerine geri dönmek isterlerse defterdeki kayıtları geçersiz olacağı için tezkerelerine "*kaydı bozulmuşdur*" ifadesi işlenecekti. Kendilerine tahsis edilen yerlerin dışında oda tutmalarına müsaade edilmeyen bekârlar, işleri için sabahın erken saatlerinde terk ettikleri hanlarına mesailerı biter bitmez geleceklerdi. Bir hancı ve odabaşısı olmak zorunda olan han odalarında silah, fişek ya da tüfek bulundurmamak yasaktı. Sakalar hizmet sunduk-

.....

olan habisler, bi'l-ihbar mesture-i sera-perde-i ısmet olanları zor ile çevirüp, hetk-i ırz u namus eyledikleri yere geçecek mahaller idi. Bizzat Ağa Paşa'nın marifetiyle Mimar Ağa ba-ferman-ı ali memur-i tahrir olup, şehri mezkurun yirmi birinci günü amele ve kul ile varılıp, tiş-i himmet-i müşarun ileyh ile, zikir olunan odalar ve ol tarafda kain ve mahşer-i eşkıya olan bazı kahve-haneler zir ü zeber ve sakf u cüdranı hakle beraber kılındı; Sahhâflar Şeyhi-zâde Seyyid Mehmed Es'ad Efendi, *Vak'ânüvis Es'ad Efendi Tarihi*, Haz. Ziya Yılmaz, Osmanlı Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 2000, s.247.

62 Mehmed Es'ad Efendi, *Üss-i Zafer*, Süleyman Efendi Matbaası, def'a-i saniye, İstanbul, 1293, s.184-187.

ları mahallin imamı ve ahalisi kefaletinde olacaklardı. Onarılmalarına müsaade edilen mevcut odaların dışında yeni han ve odaların inşası ile dükkân üzerinde bulunan odalarda her ne gerekçeyle olursa olsun birinin yatırılması yasaklandı.⁶³ Bu nizamnamenin akıbeti, kökleri XVI.yüzyıla kadar uzanan men'-i mürur uygulamasına bağlıydı, daha açık ifade etmek gerekirse, uygulama, nizamnamenin bir diğer ayağıydı. Çünkü bekârların şehre keyfi bir şekilde girip-çıkabilmeleri, şehir içinde nizam altına alınamamaları demektir. Bu yüzden, başıboş Etrak ve Ekrad'ın ve özellikle ocak kaldırıldıktan sonra memleketlerine dönen sabık yeniçerilerin şehre girmelerini engellemek için birtakım değişikliklerle güçlendirilen men'-i mürurun layıkıyla uygulanması gerekliydi.⁶⁴ Ancak, kefalet uygulamasında da olduğu gibi, kurallara tam olarak riayet edilmemesi, taşra ve İstanbul'daki görevlilerin emirleri yerine getirmede gevşeklik göstermeleri ve rüşvet karşılığında sahte kefalet, belge veya mürur tezkiresi düzenlemeleri uygulamayı, dolayısıyla İstanbul nüfusunu azaltma veya kontrol altına alma projelerini akamete uğrattı.⁶⁵ Nitekim kefalet uygulamasıyla *erazil nas makuleleri ve serseri geşt ü güzar iden kimesnelerin* şehirden tard edilmesi işlemi devam etti.⁶⁶

Geçen yarıya nispetle daha az da olsa, XIX. yüzyılın ikinci yarısında da, bekâr sorunu devam etti. Hukuki düzenlemelere tam manasıyla riayet edilmemesi, sayılarının giderek artması ve hükümetin bu sorun dışında uğraşmak zorunda olduğu öncelikli başka meselelerinin olması bekârların hedeflenen nizama sokulmasını güçleştirmişti. Ubicini'ye göre, yurtlarını terk ettiklerinde ne bir iş ne de hüner sahibi olan, dolayısıyla çoğunluğu hamallık, sakalık ya da az bir sermaye gerektiren helvacılık, şekercilik veya ciğercilik gibi işlerle uğraşan *bekiar*'ların (*célibataire*) 1855 yılı itibariyle şehirdeki sayıları,

.....

63 BOA, HAT, 24051/491, 29 Zilhicce 1242. (24 Temmuz 1827).

64 Musa Çadircı, "Tanzimat Döneminde Çıkarılan Men'-i Mürûr ve Pasaport Nizâm-nâmeleri", *Belgeler, Türk Tarih Belgeleri Dergisi*, XV/19, Ankara, 1993, ss.169-171.

65 Mehmet Demirtaş, "XIX. Yüzyılda İstanbul'a Göçü Önlemek İçin Alınan Tedbirler: Men-i Mürûr Uygulaması ve Karşılaşılan Güçlükler", *Belleten*, C.LXXIII, S.268, Ankara, 2009, s.753-754.

66 BOA, *D.BŞM.TRE.d.*, no. 15745 C, Zilhicce 1253. (1838).

75.000 civarındaydı.⁶⁷ Kırım Harbi nedeniyle müttefiki Fransa'nın askerlerini İstanbul'da ağırlamakla uğraşan hükümet için bu sayı oldukça fazlaydı ve bu süreçte, bekâr sorununun çözümüne harcanacak ne enerji ne de vakit vardı. İlginçtir ki, zaten, bu yarımda ve bundan sonra, bekârlar hakkında çok fazla şikâyetin olmadığını veya en azından şikâyetlerin sadece adi suçlardan kaynaklanmadığını, daha ziyade kolera hadisesi dolayısıyla anıldıklarını görmekteyiz. Beyoğlu'nda reyayadan birinin yaptırdığı ahır ve bekâr odaları yakınındaki hane sahibi hatunların buralarla ilgili istidaları üzerine⁶⁸ gönderilen bir memurun, ahır ve odaların, civardaki sakine zarar verdiğini tespit edip, buraların boşaltılması ile bir ara duvarının inşa edilmesini emretmesi,⁶⁹ Davut Paşa İskelesi'ndeki odalarda kalan gevrekçi bekârların süprüntü ve mezbeleyle çevreyi kirlettikleri ve sıhhate zararlı bu durumun bir an önce ortadan kaldırılması gereğinin karantina nazırına bildirilmesi,⁷⁰ Şerife Hatun'un Çemberlitaş Atik Ali Paşa Mahallesi'ndeki hanesinin yerine inşa olunan odaların mutasarrıfıyla davalık olması nedeniyle inşaatın durdurulması gereğinin tezkiri⁷¹ ve Kazasker Hamamı civarındaki oda sakinlerine yine etraftaki bakkalların alenen müskirat satmasını civar halkın şikâyet etmesi nedeniyle bunun men edilmesi gereğinin tezkiri⁷² gibi arşive yansıyan birkaç meseleye bakıldığında, bekârların bu yüzyılın ikinci yarısında, bir öncekine oranla çok sorun çıkarmadıkları ya da yıkım ve tehcirlerin işe yaradığı kanaatine varılabilir. Aynı zamanda, bu, 1855'te Şehremâneti ile İstanbul'da ilk belediye teşkilatının kurulmasından sonra bekârlar ve odalarıyla ilgili herhangi bir düzenlemeye gidilmeyişini de açıklar.

Osmanlı topraklarında kolera ilk kez 1822'de görüldü ve bu tarihten itibaren çeşitli ölçek ve aralıklarla varlığını İmparatorluğun son yıllarına kadar sürdürdü.⁷³ Farklı zaman ve zeminlerde birden

.....

67 Jean Henri Abdolonyme Ubigini, *La Turquie Actuelle*, Librairie de L. Hachette, Paris, 1855, s.331-332.

68 BOA, A.MKT.DV, 46/30, 19 Muharrem 1268. (14 Kasım 1851).

69 BOA, A.MKT.MVL, 47/50, 26 Muharrem 1268. (21 Kasım 1851).

70 BOA, HR.MKT, 71/6, 14 Cemaziyevvel 1270. (12 Şubat 1854).

71 BOA, A.MKT.DV, 125/59, 25 Şaban 1274. (10 Nisan 1858).

72 BOA, A.MKT.NZD, 330/12, 22 Rebiülahir 1277. (7 Kasım 1860).

73 Osmanlı İmparatorluğu'nda, özellikle de, İstanbul'da kolera için bkz. Mesut

ortaya çıkma özelliğiyle kolera, hükümeti kendine karşı sürekli teyakkuzda olmaya ve bir takım önleyici tedbirler almaya mecbur ediyordu. Hastalığın, özellikle kalabalık yaşam ünitelerinde yaygınlık göstermesi, onu engellemeye yönelik alınan tedbirler arasında bekâr han ve odalarının sık sık sıhhi kontrollerden geçirilmesi önlemini de soktu. Artık, bekâr yerleşimlerinin durumu, hastalığa neden olup olmadıkları eksenindeydi, bir başka deyişle, odaların akıbetini zorunlu teftişlerin sonuçları belirliyordu. Hastalığın önlenmesi için gerekli temizlik şartlarının titizlikle uygulanmasını sağlamaya çalışan sağlık görevlileri, Hasköy Aynalıkavak'taki dükkânların ve üzerlerindeki bekâr odalarının temizliğini teftiş etmiş, uygun olanların bunu sürdürebilmeleri, uygun olmayanların ise gerekli temizliği yapmaları için reçete vermişler ve bütün kontrollerinin ardından dükkânların üzerindeki odaların sağlık açısından sakıncalı olduğu kanaatine varmışlardı.⁷⁴ Bu, bir anlamda, şehremânetini buradaki odalara yönelik daha farklı tedbirler almaya davet etmek demektir. Yine Şehremâneti ve Zabtiye Nezareti'ne gönderilen bir tezkirede, Macaristan'dan Bulgaristan'a, oradan da Cısr-i Mustafa Paşa ile Edirne'ye sirayet ederek dört kişinin ölümüne neden olan koleraya karşı alınan sıhhi ve fenni tedbirler kapsamında, han ve bekâr odalarında lüzumundan fazla adamın bulundurulmaması, bunun sağlanabilmesi için de İstanbul'daki işsiz-güçsüz taşralıların sayısının ve memleketlerine iadelerinin ne kadara mal olacağına bildirilmesi isteniyordu.⁷⁵ Görüldüğü üzere, kolera karşısında son derece temkinli olan hükümetin odalara yönelik tedbirleri arasında şehirden ihraç etme de vardı. Benzer şekilde, görevli doktorların, Beşiktaş Ortabahçe mevkiindeki, amale ve rençperlerin ikamet ettikleri han ve bekâr odalarının bir hastalık vukuuna sebebiyet verebileceklerini ve bu yüzden halk sağlığını tehdit

.....

Ayar, *Osmanlı Devletinde Kolera, İstanbul Örneği (1892-1895)*, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2007.

74 BOA, Y.PRK.ŞH, 2/26, 28 Zilkade 1302. (8 Eylül 1885).

75 Bu tedbirleri yerine getirmekle görevlendirilen polis memurları tahkikat yapmış, ama gerekli inceleme tam olarak yapılmaması nedeniyle tam olarak istenilen verilere ulaşamamıştı. Bu yüzden tahkikatın layıkıyla yapılması için lüzumlu sayıda polis memurunun bu işle vazifelenmesi istenmiştir; BOA, DH.MKT, 1394/6, 25 Rebiülahir 1304. (21 Ocak 1887).

ettiklerini rapor etmeleri üzerine oda efradının münasip mahalle ve meskenlere dağıtılması gerektiği bildirilmişti.⁷⁶

Han ve odaların lüzumundan fazla adama ev sahipliği yapması, ortak kullanım alanlarını, özellikle kenepleri birer hastalık, tabiatıyla da, şikâyet kaynağı hâline getiriyordu. Fatma Hanım, Firuzağa mevkiindeki hanesinin bitişiğinde ve Ahmed Efendi'nin sorumluluğunda olan sekiz adet odanın helâlarından yayılan kokunun hane halkını bizar ve bir takım hastalıklara duçar ettiğini, gereğinin yapılması isteğiyle beraber bildirmişti.⁷⁷ Mahalle ahalisi, imamı ve muhtarı tarafından gönderilen bir başka arzuhalde ise Lala Hayreddin Mahallesi'ndeki bekâr odaları ve kahvehanelerde ikamet eden kişilerin, buralardaki boş arsa ve kahvehane bahçelerine bevl etmelerinden kaynaklanan kokunun rahatsızlık verdiği bildirilmişti.⁷⁸

Temizlik, kolerayla mücadelede son derece önemliydi. Bu nedenle, Kasım 1893'te, han ve bekâr odaları ile kalabalık mahallerde sıhhi teftişlerin daha sık ve sağlıklı bir şekilde yapılarak gerekli temizliğin sağlanabilmesi için Umumi Hıfzıssıhha Komisyonu Müfettişi Miralay Rasim Bey'in başkanlığında ve Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'ye bağlı yeni sıhhiye müfettişleri tayin edildi. Bunun yanında, Galata'da bir şahsın bir sarnıçtan su içmesinin ardından ölmesi üzerine İstanbul'daki bilcümle çeşme ve su haznelerinin muayene edilerek çamur ve sair pislikten temizlenilmesine başlandı. Çünkü hastalığın önlenmesi ya da en azından durdurulabilmesi için suyun temizliğine dikkat edilmesi şarttı. Yine bu kapsamda, içtikleri suyu ağzı açık kaplara koymalarının koleraya yol açabilmesi olasılığından dolayı han ve oda sakinlerine, biri su kaynatmak, bir diğeri ise kaynatılmış suyu muhafaza etmek üzere ikişer tane tenekeden mamul kapaklı kap ile kolera zamanında kaynatılmış su içmenin faydalarını anlatan

.....

76 BOA, DH. MKT, 1761/114, 2 Safer 1308. (17 Eylül 1890).

77 İncelemelerinin ardından sıhhiye memurları helâların setle çevrilmesini ve yeni bir helâ inşa edilmesi için daha münasip bir arsanın tahsisini uygun görmüşlerdi. Ancak, çözüme rağmen eski helâların yıktırılmaması sorunu devam ettirmişti. Bunun üzerine, Fatma Hanım, yetkililere, halk sağlığını tehdit eden bu yerlerin icabına bakılmasını istediği ikinci bir arzuhal göndermişti; BOA, DH.MKT, 1983/123, 13 Muharrem 1310. (7 Ağustos 1892).

78 BOA, DH.MKT, 135/42, 7 Rebiülevvel 1311. (18 Eylül 1893).

bir tarifname verilmesi kararlaştırıldı.⁷⁹ Bütün bu tedbirler, Beşiktaş Ortabahçe'deki Hacı Mustafa Ağa Hanı gibi oldukça kalabalık bir meskende hastalığın zuhurunu önleyemedi. Bu durum, işsiz-güçsüz ve özellikle kış mevsimi olmasından dolayı boştaki kalan inşaat amelesi bekârların memleketlerine gönderilmelerini zorunlu kıldı. Meclis-i Vükelâ, tahsis edilen vapur ve şimendiferlerle şehirden ihraç edilmelerini ve bunun ardından ikamet ettikleri meskenlerin bir kordon altına alınarak temizlenmesi kararına vardı.⁸⁰ Hangi vilayete kaç kişinin ne kadar masraf mukabilinde gönderileceğinin tespiti için bir defter düzenlendi. Buna göre, gönderileceklerin sayısı 767, toplam yol masrafı ise tahmini 2000 lira olarak saptandı. Ancak, bu aralık, kole-ranın hemen hemen yok olması ve inşaat mevsiminin yaklaşmasından dolayı ihraç kararı rafa kaldırıldı.⁸¹ Ermeni meselesinin fiiliyata dökülmeye başladığı XIX. yüzyılın sonlarında ise,⁸² kolera büyük bir sorun olmaktan çıktı, ama temizliği sağlamak amacıyla, bekâr odalarına yönelik fenni ve sıhhi kontroller XX. yüzyılın ilk yıllarına kadar devam etti.⁸³

.....

79 BOA, A.MKT.MHM, 593/12, 14 Cemaziyelevvel 1311. (23 Kasım 1893); BOA, İ.HUS, 18/54, 21 Cemaziyelevvel 1311. (30 Kasım 1893).

80 BOA, İ.HUS, 19/31, 13 Cemaziyelahir 1311. (22 Aralık 1893).

81 BOA, İ.ŞE, 4/1, 2 Şaban 1311. (8 Şubat 1894).

82 Bekâr uşaklarının İstanbul Ermenilerinin şehirde çıkardıkları sorunlar karşısında nasıl bir tutum sergilediklerine ilişkin yeterince vesikaya ulaşamadık. Konuyla ilgili elimizdeki tek belge de, bekârların değil, hükümetin tutumunu sergilemektedir; Şehiremânet-i celile ve Zabtiye nezaret-i yücelerine; Bugün Bâb-ı Ali'de ve Beyoğlu ve Galata civarlarında Ermeni erbâb-ı fesadı taraflarından ibka olunan ahvalden dolayı ahali-i İslam tarafının hiçbir suretle harekât-ı tecavüzkarane bulunmaması lazım geleceğinden hanlarda ve bekâr odalarında ve hamam vesair mahallerde mukim ve sakin olan hamal ve rençber gibi eşhasın iş ve güçleriyle meşgul olmalarının odabaşı ve esnaf kethüdaları vasıtasıyla ve suret-i mansıba ve lâzımede tefhim ettirilmesiyle beraber bunların sakin oldukları yerlerce de takibat-ı inzibat-kâriye bigayet itina olunması şerefyab... olduğum irade-i seniyye-i hazret-i hilafetpenahi iktiza-yı alisinden olmağla ana göre harekete himmet buyurulması lazım geleceği ve keyfiyet-i zabıta nezaret-i celilesine de tebliğ olunmağı beyanıyla tezkir; BOA, A.MKT.MHM, 632/30, 18 Rebiülevvel 1315. (17 Ağustos 1897).

83 BOA, Y.PRK.ŞH, 11/63, 24 Rebiülahir 1319. (10 Ağustos 1901); DH.MKT, 564/69, 19 Cemaziyelevvel 1320. (24 Ağustos 1902); Y.PRK.ŞH, 12/21, 20

Cumhuriyet Türkiye'sinin ilk zamanlarında bekârlar ve odalarına ilişkin herhangi bir hukuki düzenlemenin yapılmadığını görmekteyiz. Fakat bu, bekârların İstanbul'daki varlığının son bulduğu anlamına gelmemektedir. Bölgeler arası ekonomik fark, işsizlik ve terör gibi temel sorunlardan kaynaklanan iç göç hareketlerinin var olduğu günümüzde de olduğu gibi o zamanlarda da göç ve buna bağlı toplumsal hareketlilik vardı. Dolayısıyla bekâr odaları, bekârlar ve yaşamları büyük şehirlerin kemikleşmiş bir örtüsü olmaya devam etmektedir.

Sonuç

Osmanlı İmparatorluğu Tarihi, birbirileriyle çelişik, ama girift uyumlu-uyumsuz, ileri-geri ve *iyi-kötü* sınırsız parçanın oluşturduğu bir bütündür. Bu bütünün tüm hatlarını aslına en uygun biçimde tekrar çizebilmek ancak onu oluşturan her bir parçanın bütün içerisindeki yerini anlamak ve konumlandırmakla mümkündür. Bu düşünceden hareketle, tek merkez ve boyutlu yaklaşımlardan uzaklaşarak, *sıradan* bir sınıfın hiç de sıradan olmayan tarihini ortaya koymayı ve bir takım sonuçlara ulaşmayı denedik.

Müslüman Osmanlıların, yaşam tarzı konusunda, genellikle aynı veya birbirine yakın değerleri benimseyen fertlerden oluştuğunu ve bu aynılığın dışında kalanların ise farklılıklarını türdeşlerin öngördüğü sınırlar dâhilinde yaşadıklarını görmekteyiz. Nitekim ilk zamanlarda emek ve askeri güç olarak homojen yapının bir parçası ve gereği olan bekârların, ilerleyen zamanlarda, yaşam biçimleriyle söz konusu yapının gerekliliklerini, daha doğrusu, dinsel ve töresel telakkileri ihlal etmelerinin, marjinalitenin klasik tanımına uygun bir alana itilmelerine ve buna göre muamele görmelerine neden olduğuna tanık olmaktadır. Bir başka deyişle, manevi değerler ile

.....

Cemaziyelevvel 1320. (25 Ağustos 1902); Y.PRK.ŞH, 12/27, 26 Recep 1320. (29 Ekim 1902); Y.PRK.ŞH, 13/16, 27 Şevval 1321. (16 Ocak 1904); Y.PRK.ŞH, 13/18, 19 Zilkade 1321. (6 Şubat 1904); Y.PRK.ŞH, 13/21, 27 Zilhicce 1321. (15 Mart 1904); Y.PRK.ŞH, 13/43, 9 Rebiülahir 1323. (13 Haziran 1905); Y.Mtv, 262/180, 26 Cemaziyelevvel 1322. (8 Ağustos 1904); Y.Mtv, 263/136, 17 Cemaziyelahir 1322. (29 Ağustos 1904).

bunların yarattığı maddi uygarlık bir bütündü. Doğal olarak, manevi sınırın dışında kalmak maddi sınırların da dışında kalmak ya da onun içinde sınırlandırılmak demektir. Bu, bir anlamda, bekâr yerleşimlerinin klasik Osmanlı mahâllerinin dışında kalma nedenini açıklar.

Devletin şer'i yönü günaha aynı zamanda suç, töresel yönü ise ayıp, kanundaki haliyle, yasak vasfını yüklemektedir. Dolayısıyla, içki içen, fuhuş veya hırsızlık yapan Müslüman bir bekâr hem günah hem suç işlemiş hem de ayıba düşmüş olmaktadır. Üstelik bekârların bütün bunları kitlesel bir şekilde yapmaları, toplum ve devlet nazarında dışlanmalarına, ötekileştirilmelerine, marjinalleştirilmelerine ve tam manasıyla bir suç kaynağı olarak görülmelerine neden olurken, bekârlığın da doğal bir evre olmaktan çıkarak tehlikeli bir durum gibi algılanmasına yol açmaktaydı. Kabarık sabıka dosyalarına bir de bu algı eklenince bekârlar, faili meçhul suçların olağan şüphelileri konumuna gelmekteydiler. Bunun, bir takım suiistimalleri beraberinde getirdiğine şüphe yoktur.

Bekârlar, muhakkak ki, sadece bekâr olmaları nedeniyle değil, genel çizgi ve kural dışı yaşamları yüzünden toplumlarının marjinalleri-günahkârları oldular. Ancak, günümüzde, bekâr erkekleri salt veya en azından potansiyel suçlu konumuna getirebilecek Osmanlıdakine benzer genel bir yaşayış ya da yine Osmanlıdaki bekârların aykırı ilan edilme nedenlerini suç ve ayıp sayan bir anlayış olmamasına rağmen toplumsal belleğimizde büyük oranda olumsuz olan bekâr algısı, bize, köklerinin uzun bir geçmişe uzandığını işaret ediyor olabilir mi? Zira Celali ve Suhte İsyanlarını, Levendleri, Başbozukları, Sekban ve Sarıcaları, bir ölçüde Yeniçerileri ve son olarak yerleşik Bekâr Uşaklarını görmüş bir toplumun, torunlarına bu tip bir algıyı miras olarak bırakmış olma ihtimalleri yok mudur? Sorularla başladığımız gibi sorularla bitirirken, eğer böyle bir ihtimal varsa, özellikle, sosyal tarih çalışmalarının, tarihsel doküman ve bilginin yardımıyla mantıksal zincir ve kesintisiz bağların kurulabileceği ölçüde, tarihin tersten de okunabileceği iddiasını kanıtlar nitelikte bilgiye ulaşmamızı sağlayabileceğini söylemek mümkün müdür?